

Petru BUTUC

ANALIZA SINTACTICĂ A PROPOZIȚIEI BIMEMBRE ÎNCEPE DE LA SUBIECT

În ultimele decenii cercetările din domeniul sintaxei au un vădit caracter inovator, lărgind orizonturile și perspectivele acestei științe. Orientată tot mai mult spre realitatea imanentă a limbii, sintaxa a ajuns să fie mult mai riguroasă și mai sistematizată. În prezent, semantica informativ-comunicativă și logica gândirii naturale au devenit condiții esențiale ale sintaxei¹. Anume datorită acestor metamorfoze, de bun augur, unele probleme ale sintaxei necesită fie o reconsiderare, fie o revizuire. De exemplu, problema analizei sintactice a propoziției bimembre cere, după părerea noastră, și una, și alta. De aceea, în cele ce urmează, vom încerca să determinăm, pe baze teoretico-aplicative, doar unele aspecte ale acestei probleme, și anume: de la ce parte de propoziție trebuie să înceapă analiza sintactică a propoziției bimembre (complete sau eliptice): *de la subiect sau de la predicat*. Pentru aceasta, considerăm necesar să precizăm mai întâi unele laturi importante privind rolul analizei sintactice, în general, și al analizei sintactice a propoziției bimembre, în particular.

Nota 1. *Analiza sintactică, în*

procesul de studiere a limbii, nu reprezintă o finalitate, ci doar o etapă preliminară a procesului de sinteză a faptelor de limbă. Analiza sintactică urmărește scopul de a identifica și de a determina raporturile dintre un text lingvistic și o gramatică, pentru a stabili gramatica textului respectiv, adică de a defini mecanismul care produce un text, o frază, o propoziție. În acest proces complex, identificarea elementelor constitutive ale textului, cu distribuția lor la fiecare nivel, descrierea și clasificarea lor din perspectiva relațiilor ce le reunesc, a funcțiilor pe care le actualizează și a mijloacelor de exprimare a acestora, constituie coordonatele majore ale demersului analitic al oricărui tip de analiză sintactică.

În această ordine de idei, profesorul Ion Diaconescu afirmă, pe bună dreptate, că „orice operație de analiză își are ca antecedent o operație de sinteză, după cum și orice operație de sinteză își are ca antecedent o operație de analiză”². În temeiul celor spuse, considerăm că analiza sintactică a propoziției presupune cunoașterea mecanismului pe baza căruia s-a format întregul, pentru ca, odată cunoscut, să se generalizeze ca model de construcție. În același timp, sinteza faptelor de limbă se sprijină, la rândul ei, pe datele oferite de analiza sintactică, asigurând, astfel, procesele creatoare, de generare a noi și noi structuri. Aceste două operații „condiționează realizarea actului comunicativ, prin care mesajul este emis ca rezultat al unor procese de sinteză și este receptat printr-un proces de analiză”³.

Vorbind în mod concret de analiza sintactică a propoziției bimembre (în limba română propoziția bimem-

bră este dominantă numeric în raport cu propoziția monomembră), putem afirma că acest tip de propoziție alcătuiește o operație prin care o unitate de rang superior se descompune în unitățile sale de rang inferior: astfel, textul se descompune în fraze, frazele – în propoziții, propozițiile se descompun în sintagme, iar sintagmele – în părți de propoziții, ca unități sintactice propoziționale minimale, cu relevanță sintactică. Prin urmare, analiza sintactică a propozițiilor bimembre (complete și eliptice) își are drept scop determinarea mecanismului prin care părțile de propoziție se integrează într-un ansamblu finit, complet, încheiat, pentru a oferi, în consecință, un model de structură lingvistică.

- Propoziția bimembră însă apare, în procesul de analiză, ca rezultat al segmentării frazei, în calitate de constituent imediat al acesteia, iar, în procesul de sinteză, ca rezultat al integrării unui lanț sintagmatic prin prezența unui centru predicativ.

Sintagma, la rândul ei, ca unitate relevantă la nivel sintagmatic apare, în operația de analiză, ca rezultat al segmentării propoziției, în calitate de constituent imediat al acesteia, iar în operația de sinteză – ca rezultat al integrării a două unități de rang inferior (a două părți de propoziție), pe baza unei relații⁴.

La nivel sintactic, sintagmele reprezintă cele mai mici unități combinatorii, iar cunoașterea normelor de combinare este de cea mai mare importanță, atât în procesele de sinteză a faptelor de limbă, cât și în cele de analiză sintactică, deoarece la acest nivel se produc modificările gramaticale ale cuvintelor. De

exemplu, dacă segmentăm propoziția „Nistrul vine domol și cumpănit la vale...” (I. Druță) în constituenții ei imediați, obținem următoarele sintagme: 1) Nistrul vine; 2) vine domol; 3) vine cumpănit; 4) vine la vale. Fiecare din aceste sintagme, în parte, este o structură binară, fiindcă este alcătuită din două elemente, unul (primul) în calitate de determinat, lămurit sau regent, și altul (al doilea element) în calitate de determinant sau de subordinat. Între acești doi componenți ai sintagmei se stabilește o relație de determinare din momentul validării, actualizării propoziției prin categoria gramaticală a predicativității.

Aceste caracteristici le comportă și sintagma subiect-predicat („Nistrul vine”), în care subiectul formează regentul sintagmei, iar predicatul – subordinatul ei. Iată de ce **considerăm că e corect ca analiza sintactică a propoziției bimembre să înceapă de la sintagma principală (subiect-predicat) și anume de la regentul ei – subiectul propoziției.**

- E necesar să se știe că locul și rolul subiectului și predicatului în propoziția bimembră este stabilit de categoria gramaticală a predicativității, care ține „de referirea conținutului propoziției la realitate”⁵. Predicativitatea apare în categoriile sintactice ale modului, timpului, persoanei și numărului și se exprimă, în primul rând, cu ajutorul părților principale: subiectul și predicatul, care, deținând indicii predicativității, constituie expresia ei funcțională. Predicativitatea însă, prin capacitatea de a raporta conținutul informativ al propoziției la realitate, validează totdeauna

calitatea de propoziție, ca unitate sintactică de bază. Prin urmare, relația subiect-predicat formează baza teoretică a tuturor relațiilor morfo-sintactice (sintagmatice) în structura propoziției bimembre. Subiectul și predicatul îndeplinesc în propoziția bimembră două funcții sintactice principale, centrale, ce sunt generate de predicativitate. Astfel, „subiectul devine concretizare nominală a obiectului predicativității, iar predicatul – concretizare verbală a predicativității”⁶.

Totodată, subiectul și predicatul interacționează nu numai în baza semnificației (obiect-indiciu), ci și după formă – conținut: subiectul își are forma lui independentă (de nominativ) și se exprimă prin toate părțile de vorbire la cazul respectiv; predicatul, deși este parte principală de propoziție, se subordonează, gramatical, subiectului și își are drept material structural verbul. Așadar, subiectul este partea principală determinată, lămurită, iar predicatul alcătuiește determinantul ei. Subiectul indică obiectul (agentul acțiunii, stării și existenței), iar predicatul indiciile lui, caracteristica acestui obiect. De aceea, **considerăm că analiza sintactică a propoziției bimembre trebuie să înceapă de la agentul acțiunii (subiectul propoziției), și nu de la caracteristicile agentului (predicatul propoziției).**

• Conform teoriilor lui Ferdinand de Saussure, „orice propoziție constituie o ordonare sintagmatică”⁷, un lanț de raporturi morfo-sintactice (sintagmatice) actualizate. Despre propoziția bimembră, care întrunește această calitate, se mai poate spune că este alcătuită, în

primul rând, din două elemente principale (subiectul și predicatul), unite într-un raport ce se desfășoară liniar, pe orizontală. Subiectul și predicatul formează prima sintagmă în propoziția bimembră, iar raportul lor constituie primul raport morfo-sintactic (sintagmatic). Subiectul este elementul care începe acest raport sintagmatic, iar predicatul îl continuă și-l încheie. Subiectul, datorită faptului că este primul element al raportului, devine, într-un fel, independent față de predikat, din care cauză poate fi luat drept element dominant al sintagmei. Predicatul, la rândul său, fiind antrenat de subiect în raportul dat, ajunge a fi element dominat. Din aceste considerente, prof. Ion Ețcu afirmă, pe bună dreptate, că „raportul predicativ dintre subiect și predikat constituie un raport sistemic”. Fiind sistemic, raportul predicativ dintre subiect și predikat „nu se schimbă în dependență de sensul lexical al elementelor constituente”⁸. Lanțul de raporturi sintagmatice, realizate de părțile principale ale propoziției, poate fi continuat cu alte elemente, dar nu poate depăși limita posibilităților sintagmatice ale sistemului lor propriu-zis. De aceea, absolut în toate propozițiile bimembre, relația predicativă dintre subiect și predikat rămâne neschimbată: întotdeauna „subiectul lansează lanțul raporturilor sintagmatice, iar predicatul îl continuă și-l încheie”⁹. Prin urmare, propoziția se constituie într-un sistem funcțional direct pe baza raportului sintagmatic bilateral dintre subiect și predikat, unde subiectul este elementul inițial al acestui raport și prin configurația sa semantică și gramaticală „de-

termină natura și particularitățile gramaticale ale predicatului, adică ale elementului final al raportului sintagmatic dat¹⁰.

Cu alte cuvinte, din punct de vedere gramatical, dar și semantic, sintagma subiect-predicat, în propoziția bimembră, se prezintă ca un lanț încheiat de elemente propoziționale obligatorii, între care se stabilesc legături sintagmice sistemice. De aceea, credem noi, **a începe analiza sintactică de la subiectul propoziției înseamnă, în primul rând, a respecta caracterul sistemic al sintagmei numărul unu; a porni analiza sintactică de la subiect, de la elementul dominant al sintagmei, de la componentul ei inițial, prin care se lansează lanțul raporturilor sintagmice, înseamnă a fi în consens cu statutul morfo-sintactic al tuturor propozițiilor bimembre complete și eliptice.**

• După părerea cercetătorului Virgil Stancovici, „limba este rezultatul unui lung proces de colaborare între diversele mijloace rudimentare de expresie ale omului, folosite pentru a-și transmite gândul¹¹. Iată de ce n-a fost și nu este deloc întâmplător faptul că limba este studiată, încă din antichitatea greacă, în raport cu gândirea. Sintaxa, deoarece reprezintă limba sub aspect comunicativ, este compartimentul lingvistic cel mai apropiat de logică. În prezent, logica naturală constituie obiect de interes și pentru lingviști. Termenii „subiect” și „predicat”, stabiliți în sintaxă prin gramaticile raționale, s-au impus definitiv, deoarece înțelesul lor este strâns raportat la sensul termenilor cu același nume (subiect, predicat)

din judecata logică. Încă din antichitate, dar și în Evul Mediu, deși se făcea distincția subiect-predicat, această distincție nu era de natură sintactică, ci logică, întemeiată pe trăsături de ordin logic ale unor clase de cuvinte. Pornind de la opinia aristotelică despre judecată, potrivit căreia prin judecată „se afirmă sau se neagă ceva despre altceva”, se ajungea la o structură a judecății care era permanent aceeași: subiectul judecății, predicatul judecății și cópula judecății.

Subiectul judecății este noțiunea obiectului în legătură cu care se afirmă sau se neagă ceva. Subiectul judecății este numit punctul de plecare a gândirii sau elementul cunoscut al gândirii. Predicatul judecății însă este cel care reflectă noțiunea caracteristică, afirmată sau negată, a subiectului judecății. Cópula judecății înseamnă relațiile stabilite de mintea omului între noțiunile ce constituie subiectul judecății și predicatul judecății, adică apartenența, identitatea, existența, cauzalitatea, considerate ca afirmare sau negare în legătură cu subiectul judecății¹². Toate acestea ne permit să conchidem că analiza sintactică a părților de propoziție nu poate fi întreprinsă fără logică, întrucât logica formează substanța actului comunicativ, care condiționează, în mare măsură, procesele de selecție și distribuție a părților de propoziție. **De aceea, analiza sintactică a propoziției bimembre trebuie să înceapă de la subiectul judecății, care este punctul de plecare a gândirii.**

• Deși în limba română ordinea cuvintelor în propoziție nu este în general fixă, cuvintele nu pot fi

așezate oricum, au un loc anumit, conform statutului sintactic și rolului fiecărei părți de propoziție în cadrul enunțului. În limba română topica logică, normală este de la cunoscut la necunoscut, ceea ce înseamnă că determinativul stă după elementul determinat. Astfel, urmând desfășurarea normală a judecății, propoziția bimembră dezvoltată va avea următoarea topică: subiect – predicat – complement direct sau indirect – componente circumstanțiale¹³. Topica respectivă corespunde desfășurării logice a gândirii, de la agentul acțiunii (subiectul) la acțiunea propriu-zisă (predicatul), apoi la obiectele ei (complementul direct sau indirect) și, în cele din urmă, la împrejurările în care se desfășoară (complementele circumstanțiale). Această ordine a părților de propoziție marchează topica obiectivă, directă sau gramaticală, întâlnindu-se, îndeosebi, „în textele neutre din punct de vedere stilistic”¹⁴. Topica respectivă reprezintă structura-cheie, „carcasa” propoziției bimembre dezvoltate în limba română. Din aceste considerente, **credem că a începe analiza sintactică de la subiect înseamnă, evident, a respecta și consecvența construcției-model a propoziției în limba română, înseamnă a trata părțile de propoziție în conformitate cu ordinea structurii componentelor propoziției în limba noastră.**

• Dacă nu identificăm, mai întâi, subiectul în propoziție, întrebările predicatului devin strict formal-gramaticale, morfologice: *ce face?*, *ce a făcut?* și *ce va face?*; dar acestea sunt întrebări pentru a determina categoria timpului la

verbe. Prin atare întrebări putem găsi în propoziție numai verbele și timpul lor, dar nu întotdeauna și predicatul, care poate fi exprimat nu numai printr-un verb la unul din cele cinci moduri personale, ci și prin verbe la diateza pasivă, prin expresii și locuțiuni verbale, prin repetiții, tautologii etc.

Suntem de părerea că la delimitarea predicatului în propoziție (ca primul pas al analizei), logic, nu avem dreptul să utilizăm în întrebările predicatului cuvântul „subiect”, de vreme ce nu l-am identificat încă, nu știm nimic despre prezența lui în propoziție. **Numai delimitarea mai întâi a subiectului în propoziție permite identificarea predicatului pe baza întrebărilor lui logice: *Ce se spune despre subiectul...?; Cum este subiectul...? etc.***

Nota 2: În multe manuale și monografii de sintaxă a limbii române nu se respectă acest demers logic la formularea întrebărilor pentru subiect și predicat. De exemplu, într-o lucrare se afirmă categoric că „analiza trebuie să înceapă cu predicatul; apoi se pun întrebările pentru găsirea subiectului”, iar pentru predicat se lansează următoarea definiție: „Predicatul este partea principală de care depinde existența unei propoziții. El îi atribuie subiectului (pe care nu l-a prezentat, de care anterior nu se vorbește în monografie – P. B.) o caracteristică sau o însușire. Predicatul arată de obicei **ce face, ce este sau cum este subiectul**”¹⁵. Tezele respective sunt acceptabile, dar numai după prezentarea sau predarea subiectului. Ele sunt inconsecvente în raport cu statutul sintactic al predicatului. Bunăoară, afirmația că „Predicatul

este partea principală de propoziție de care depinde existența unei propoziții” constituie una din ultimele concluzii la care se ajunge tocmai la consolidarea materialului predat despre subiectul și predicatul propoziției.

Cât despre faptul că predicatul „îi atribuie subiectului o acțiune, o stare, o caracteristică sau o însușire”, aceste calificative se referă la semantica lexicală a verbului-predicat în propoziție, ele nu se cer în definiția predicatului, dar urmează după. Cea de-a treia teză este, de asemenea, acceptabilă, dar numai după însușirea noțiunii de subiect logic și gramatical în propoziție. Prin urmare, în definiția predicatului termenul „subiect” poate să apară doar după prezentarea lui, în caz contrar, el este nemotivat și ireal.

Un comentariu identic poate suscita definiția dintr-o altă monografie din care cităm: „Predicatul este partea principală de propoziție care arată ce face, cine este, cum este, ce este subiectul sau ce se spune despre subiect”⁶, subiectul propoziției urmând a fi prezentat după predicat...

• În cazul când elevii și studenții sunt obișnuiți să delimiteze mai întâi predicatul, ei pot confunda deseori subiectul propoziției cu complementul direct și invers, complementul direct cu subiectul. Greșeala respectivă se comite mai ales atunci când subiectul se află imediat după predicat, cum ar fi, de exemplu, în fraza: „Dar s-a lăsat amurgul, începuse a se întuneca și în Valea Răzeșilor domnea liniștea...” (I. Druță). Aici propozițiile 1 și 3 (1. „Dar s-a lăsat amurgul” și 3. „și în Valea Răzeșilor domnea liniștea”) dispun de

subiectele „amurgul” și „liniștea”, ce se află imediat după verbele-predicate („s-a lăsat” și „domnea”). Cei care sunt deprinși a identifica mai întâi predicatul propoziției pun, firește, întrebarea de la predicat, astfel: *s-a lăsat ce?* – „amurgul”; *domnea ce?* – „liniștea” și obțin, drept rezultat, componente directe, în loc de subiecte, justificându-se că această parte de propoziție, complementul direct, răspunde la întrebarea *ce?* de la verbul-predicat al propoziției.

E necesar să se știe că asemenea ambiguități nu pot apărea atunci când identificăm mai întâi subiectul și apoi predicatul, ceea ce ne face să conchidem că **delimitarea mai întâi a subiectului în propoziție este justificată și din punct de vedere metodic.**

Nota 3. După părerea noastră, cei care susțin că analiza sintactică a propoziției bimembre trebuie să înceapă de la predicat (și nu de la subiect) pun semnul egalității între predicativitate, ce reprezintă însușirea sau indiciul propoziției în întregime, cu predicatul care „alcătuiește numai o parte din expresia funcțională a predicativității”¹⁷. Se știe doar că, pentru exprimarea categoriei gramaticale a predicativității, fiecare limbă dispune de un complex de mijloace, printre care figurează, în primul rând, subiectul și predicatul, ca primi-deținători ai indiciilor predicativi. Subiectul și predicatul, din punct de vedere funcțional, manifestă, în raport cu predicativitatea, o corelație identică cu cea a particularului față de general. Subiectul și predicatul „constituie fenomenul particular, iar predicativitatea formează același fenomen în generalitatea și în ansamblul propoziției și al frazei,

ba chiar și al textului”. Anume de aceea predicativitatea include în sine și noțiunea de predicție, care formează categoria logică de bază „a sintaxei propoziției”¹⁸. Aceste două categorii, predicativitatea și predicția (prima e categorie gramaticală, iar a doua – logică), constituie condiția **sine qua non** pentru determinarea, în primul rând, a locului și rolului subiectului și predicatului și, în al doilea rând, pentru înțelegerea statutului sintactic al părților secundare, deoarece ele (predicativitatea și predicția) „insistă asupra cercetării de la conținut spre formă, în baza unei semantici și logici naturale”¹⁹.

NOTE

¹ Anatol Ciobanu, *Sintaxa și semantica*, Chișinău, Știința, 1987, p. 23-35.

² Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București, 1989, p. 207.

³ Ion Diaconescu, *Ibidem*, p. 208.

⁴ Ion Diaconescu, *Ibidem*, p. 212. Acceptăm opinia dlui prof. Ion Diaconescu de a susține o sintaxă sintagmatică ce provine din învățătura lui Ferdinand de Saussure despre ordonarea sintagmatică, în baza căreia a fost determinat nu numai sensul propriu-zis de sintagmă, dar și corelația dintre propoziție și sintagmă. În legătură cu aceasta a apărut tendința mai multor cercetători de a face o distincție între *sintagme-propoziții* și *sintagme-nepropoziții* sau *sintagme predicative* și *sintagme nepredicative*, pe care renumitul lingvist Charles Bally le numește *sintagme complete* și *sintagme incomplete* (Vezi: *Obsciaia lingvistica i voprosi franțuzscovo iazâca*, Moscova, 1955).

Tot din acest punct de vedere prezintă sintagma și cercetătorii: L. Tesnières (*Éléments d'une syntaxe structurale*, Paris, 1959); A. A. Reformatskij (*Vvedenie v iazâcoznanie*, Moscova, 1960); I. I. Mescianinov (*Sintacsiceschie grupi // Voprosi iazâcoznania*, nr. 3, 1958); N. N. Procopovici (*Voprosi sintacsisa russcogo iazâca*, Moscova, 1974, p. 11-15) ș.a.

⁵ Peșcovski A. M., *Ruskii sintacsis v naucinom osveșcenii*, Moscova, 1956, p. 169.

⁶ Dumitru Erimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Polirom, 1997, p. 330.

⁷ Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Polirom, 1998, p. 136.

⁸ Ion Ețcu, *Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie*, Chișinău, Concernul Presa, 2000, p. 68.

⁹ Ion Ețcu, *Ibidem*, p. 68.

¹⁰ Ion Ețcu, *Ibidem*, p. 79.

¹¹ Virgil Stancovici, *Logica limbajelor*, București, 1972, p. 10.

¹² Constantin Bârliba, *Logica*, Chișinău, Știința, 1979, p. 35.

¹³ *Gramatica limbii române*, Editura Academiei..., vol. al 2-lea, București, 1963, p. 428.

¹⁴ *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa*. Sub redacția prof. Anatol Ciobanu, Chișinău, Știința, 1987, p. 261.

¹⁵ Ștefania Popescu, *Gramatica practică a limbii române*, București, Editura Orizonturi, 1995, p. 417.

¹⁶ Maria Emilia Goian, *Limba română. Probleme de sintaxă*, București, Recif, 1995, p. 43.

¹⁷ Victor Banaru, *Ocerki po teorii predicativnosti*, Chișinău, 1973, p. 28.

¹⁸ Victor Banaru, *Ibidem*, p. 28.

¹⁹ Petru Butuc, *Predicatul angrenat în limba română*, Chișinău, Iulian, 2004, p. 50-65.